

*Кызылбекова Калыйкан Шакировна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫН ФИНАНСЫЛЫК САБАТТУУЛУККА ОКУТУУ

*Кызылбекова Калыйкан Шакировна,
научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

ОБУЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

*Kuzylbekova Kalikan Shakirovna,
Senior Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

TEACHING FINANCIAL LITERACY OF PUPILS

Аннотация: Каржылык сабаттуулуктун деңгээлин жогорулатуу маселеси азыр болуп көрбөгөндөй актуалдуу, анткени акча көптөн бери адамдардын жашоосунун ажырагыс бөлүгү болуп келген. Бул макалада каржылык сабаттуулук, окуучуларга алардын психологиялык абалына, көз караштарына тийгизген таасири баяндалат. Изилдөө методдору теориялык материалдарды талдоо, ошондой эле интернет-сурамжылоо ыкмасы жана анын натыйжалары болуп калды. Макалада феномен жөнүндө философтордун пикири келтирилген. Ошондой эле сурамжылоо аркылуу ата-энелердин каржылык сабаттуулугунун зарылдыгы боюнча пикирлер баяндалат.

Аннотация: Проблема повышения уровня финансовой грамотности актуальна сейчас как никогда, поскольку деньги уже давно являются неотъемлемой частью жизни людей. В данной статье рассмат-

ривается влияние такого предмета, как финансовая грамотность на школьников, их психологическое состояние, на их установки и взгляды. Методами исследования стали анализ и систематизация теоретического материала, а также метод интернет-опроса и методы статистической обработки его результатов. В статье представлены мнения философов о данном феномене. Также с помощью опроса были представлены мнения родителей по поводу необходимости уроков финансовой грамотности.

Annotation: The problem of raising level of financial literacy is now more relevant than ever, since money has long been an integral part of people's lives. This article examines impact of such a subject as financial literacy on children, their psychological state, and their attitudes and views. The research methods were the analysis and systematization of theoretical

material, as well as the method of Internet survey and methods of statistical processing of its results. The article presents the opinions of philosophers about this phenomenon. The survey also provided parents opinions on the need for financial literacy lessons.

Түйүндүү сөздөр: каржы, каржылык сабаттуулук, каржылык билим берүү.

Ключевые слова: финансы, финансовая грамотность, финансовое образование.

Key words: finance, financial literacy, financial education.

Киришүү. Бүгүнкү күндө калктын каржылык сабаттуулугун жогорулатуу өтө олуттуу маселе. Ал каржылык кызмат көрсөтүүлөрдүн татаалданышына, кеңейишине жана алардын тынымсыз жаңылануусуна байланыштуу өзгөчө актуалдуулукка ээ болду. Дал ошондуктан динамикалуу өзгөрүп жаткан рынок учурунда каржылык сабаттуулуктун төмөн деңгээли жарандардын акчалай жыргалчылыгына терс таасирин тийгизүүдө. Албетте, бул деңгээлди көтөрүү зарыл. Каржылык сабаттуулукка көз каранды болгон, баалуу убакытты жоготуу дегенди билдирет.

Азыркы балдар үчүн бул теманын актуалдуулугун карап көрөлү. 2020-жылдын октябрында биз 7 жаштан 17 жашка чейинки балдардын ата-энесинен сурамжылоо жүргүздүк. Анын жыйынтыгы боюнча, алардын дээрлик бардыгы, тактап айтканда 96% (29 адам) балдарына чөнтөк акча беришет. Алардын ичинен балдардын 43% товарлардын зарылдыгын түшүнбөй, дароо акча коротушат. Бирок, ата-энелердин 73% баласы кантип үнөмдөөнү билерин айтышкан. Себеби, ата-энелердин 13% гана балдары менен каржы жана экономикага байланыштуу маселелерди эч качан талкуулашкан эмес, калган 87% бул жөнүндө жок дегенде мезгил-мезгили менен сүйлөшүшөт. Бирок, көпчүлүк (66%) сурамжылоого өспүрүмдөрдүн ата-энелери да катышканына карабастан, алардын балдары аманат, инвестиция же камсыздандыруу каражаттары жөнүндө түшүнүгү жок экенин белгилешти. Демек, ата-энелердин каржылык маданиятынын

деңгээли балдарына эң негизгисин түшүндүрүүгө дал келбейт. Анткени, мектептин каржылык жактан сабаттуу бүтүрүүчүсү – бул билим берүү системасынын ишинин натыйжасы экендигине карабастан, бул процесске үй-бүлөнүн таасири чоң. Көпчүлүк каржылык практикаларды балдар үй-бүлөдө үйрөнүшөт жана алар башкалар үчүн үлгү болушат. Каржылык сабаттуулукту өнүктүрүү адамдын финансылык ийгилигин колдоого жана жакшыртууга мүмкүндүк түзөт. Учурда бардык мамлекеттерде калктын каржылык сабаттуулугун жогорулатуу маселеси курч коюлууда.

Бул биздин мамлекетибизде да өзгөчө актуалдуу.

Изилдөөнүн максаты. Мектепте каржылык сабаттуулукту изилдөөнүн жүрүшүндө акчага адекваттуу мамилени калыптандыруу проблемаларын изилдөө.

Изилдөө методдору. Теориялык материалдарды талдоо, ошондой эле интернет-сурамжылоо ыкмасы менен баяндоо.

Негизги мазмуну. Балдарды финансылык сабаттуулукка үйрөтүү алардын келечектеги бакубаттуулугу жана көз карандысыздыгы үчүн маанилүү. Бул аларга каржылык өзүн өзү башкарууну өнүктүрүүгө, туура финансылык чечимдерди кабыл алууга жана карыз же финансылык алдамчылык сыяктуу терс финансылык кесепеттерден качууга жардам берет.

Кыргызстанда мектеп окуучулары үчүн финансылык сабаттуулукту окутуу өтө маанилүү болуп саналат. Бул мектеп окуучуларына акчаны башкаруу, бюджетти пландаштыруу жана каржылык чечимдерди кабыл алуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет. Ошондой эле, бул каржылык жоопкерчиликти жогорулатат жана ийгиликтүү өз алдынча жашоого даярдайт.

Албетте, 7 жаштагы балдарга инфляция, алмашуу же биржа эмне экендигин түшүндүрүп берүү мүмкүн эмес, бирок аларды үнөмдөөгө, инвестициялоого жана сарамжалдуу сарптоого үйрөтсө болот. Каржылык сабаттуулукка үйрөтүү ата-энелерге да таасирин тийгизип, аларды каржылык билимди өз жашоосунда колдонууга түрткү

берет. Жалпысынан Кыргызстандын мектеп окуучуларынын арасында каржылык сабаттуулукту өнүктүрүү калктын финансылык бакубаттуулугун жакшыртууга жана өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Эң актуалдуу көйгөйлөрдүн бири мектеп окуучулары акча оңой менен келбей тургандыгын билишпейт. Алар акча табуу аракетин баалашпайт жана каржылык көз карандысыздык эмгекти жана жоопкерчиликти талап кылаарын билишпейт [9, 104-б.]. Мектеп окуучулары көбүнчө акчаны туура эмес сарптоо көйгөйнө туш болушат. Алар ойлонбой сарптоо каржылык кыйынчылыктарга жана жакырчылыкка алып келерин түшүнүшпөйт. Мектеп окуучулары кооптуу каржылык схемалар менен байланышкан тобокелдиктер жөнүндө билиши керек. Буга насыялар, карыздар, пирамидалар жана башка алдамчылык тажрыйбалар кирет. Аларга мындай схемаларга катышуунун мүмкүн болгон кесепеттери жөнүндө эскертүү берилиши керек жана алардын кызыкчылыктары балдарын коргоо үчүн алардан оолак болуу керек [11, 75-б.]. Бул окуучулардын тажрыйба топтоого жана керектүү билимди гана алууга жардам берет. Бирок, кайсы жаштан баштап түшүнүксүз. Айрымдар каржылык сабаттуулуктун негизин бала кезинен эле түптөш керек дешет [1, 148-б.]. Башкалары болсо бул маселеге психология жана философия тарабынан карап, бул инсандык маанилүү сапаттардын жоголушуна себепчи боло турган момент экенин негиздеп, ага каршы чыгышат. Бирок, көйгөйдү эти барга албоо керек. Каржылык сабаттуулука көз каранды болгон, баалуу убакытты жоготуу дегенди билдирет. Каржы темасы жана жалпысынан материалдык баалуулуктар философтордун көңүл чордонунда. Акыркы он жылдын ичинде финансылык пирамиданы башка инвестициялык унаалардан айырмалай алган мекендештерибиздин үлүшү 28% дан ашкан жок. Калган 70% алдамчылардын курмандыгы болуп калышы мүмкүн экен. Мындан тышкары, колдонулган схемалардын көбү мыйзамдагы өзгөрүүлөргө оңой ыңгайлашат, алдоо ыкмаларынын арсеналы кеңейет [2, 92-б.]. Бул каржылык сабаттуу-

лукту жогорулатуунун зарылдыгын далилдейт. Базар экономиканын шартында экономикага көңүл буруу чоң ролду ойнойт жана каржылык сабаттуулукту талап кылаары белгилүү. Калктын каржылык сабаттуулугун жогорулатуунун ата мекендик жана чет өлкөлүк тажрыйбасын, белгилүү бир социалдык-демографиялык жалпылыктын өзгөчөлүктөрүн, педагогикалык тажрыйбаны жана чыгармачылык мамилени синтездөөнүн натыйжасында авторлор тарабынан узак мөөнөттүү мезгилде улуттук экономикада калктын финансылык потенциалын пайдаланууга багытталган мамлекеттин каржылык кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөнү көбөйтүүгө багытталган коммерциялык уюмдардын кызыкчылыктарын эске алган калктын каржылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча программа иштелип чыккан жана сунушталган, ошондой эле рационалдуу чечим кабыл алуунун натыйжасында каржылык кызмат көрсөтүүлөрдү акылга сыярлык керектөөдө калктын эсепкысапты жакшы билүүсү зарыл экендиги айтылган [7, 171-б.] Келгиле, педагогикалык илимде бул маселени талдоо үчүн аракет кылалы. Бирок окутуу канча жаштан башталышы керек: бала бакчадабы, башталгыч мектептеби же университеттердеби? Муну ким үйрөтөт: мектеп же кошумча курсттар же ата-эненин өзү? Бул суроого жооп алуу үчүн бул маселе боюнча ата-энелердин пикирине кайрылуу зарыл. Сурамжылоодо 10% гана каржылык сабаттуулукка каршы экендиги аныкталды. Каржылык билим берүүдөн баш тартуунун негизги себептери эрте окутуунун жүрүшүндө инсандык сапаттардын жоголушу. Демек, ар бир ата-эне баласына жаш кезинен эле каржылык сабаттуулукту үйрөтүүгө макул эмес, анткени алардын ою боюнча, бала ач көз же меркантил (соодагер) болуп калышы мүмкүн. Бирок Сэмюэл Батлер айткандай: «Акча бардык жамандыктын тамыры. Акчанын жоктугу жөнүндө да ушуну айтууга болот». Бирок, адам акча жөнүндө билим алып турганы жаман эмес, ал билим жок акча жок, аны менен күрөшүү мүмкүн эмес [4, 6-б.]. Балдардын финансылык сабаттуулугун

калыптандырууда ата-энелердин ролу өтө чоң. Ата-энелер балдарына каржылык көндүмдөрдү жана баалуулуктарды үйрөтүүдө негизги рольду ойношот. Ата-энелер балдарды каржылык сабаттуулукка тарбиялоодо төмөнкүдөй мисалдарды колдоно алат: Ата-энелер балдарына практикалык тапшырмаларды жана акчаны башкаруудагы жоопкерчиликтерди көрсөтө алышат. Мисалы, алар балдарга чакан бюджет ачып берип, акча топтоочу банкын жүргүзүүгө же чыгымдарды үнөмдөөнү туура пландаштырууга жардам бериши мүмкүн. Ата-энелер балдар менен каржы маселелерин активдүү талкуулап, суроолорду берип, алардын сынчыл ой жүгүртүүсүн жайылта алышат. Адамдын адеп-ахлактык сапаттары жоголбошу үчүн жана адамдын бардык иш-аракеттери жеке кызыкчылыкка гана багытталбашы үчүн, аларды бала кезинен эле алдын ала эскертип туруу керек. Башкача айтканда, каржылык сабаттуулуктун негиздерин үйрөтүү учурунда адеп-ахлакты да унутпаш керек, балдарга эмне жаман, эмне жакшы экенин түшүндүрүү керек [10, 321-б.]. Окуу процесси өзүнүн руханий негизине, идеалдуу негизге ээ болушу керек. Балдарга «акча – жакшы кызматчы, бирок жаман кожоюн» (Ф. Бэкон) деп түшүндүрүш керек, ошондо алар акча жашоонун жакшы шарттарына жол көрсөтүүчү гана экендигин билишет, бирок бүтүндөй жашоонун максаты эмес, ал үчүн өзүн, маңызын жана, балким, жакындарын жоготууга арзыбайт. Каржылык сабаттуулукка окутуу боюнча балдар менен иштөөнү бала кезинен баштап жана алардын мектепте билим алуу мезгилинде акырындык менен улантуу сунушталат.

Сунушталган жаш категориялары: Бала бакча: 7 жашка чейин. Бул куракта балдарга акча, соода жана керектөө жөнүндө негизги түшүнүктөрдү түшүнүүгө жардам берүү үчүн жөнөкөй оюндарды, окуяларды жана иш-аракеттерди колдонсо болот. Башталгыч мектеп: 1-4-класстар. «Математика предметинин мазмунун жаңылоодо кырдаалдык маселелерди мазмунга киргизүү менен кенже окуучуларыбызды ар кандай кырдаалдардан

жол таба билүүгө, ой-жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, аткарган иш-аракеттерин сын көз менен карап, таразалай билүүгө, кемчиликтерди жоюуга карата сунуштарды бере билүүгө, тил табышууга, ар бир аткарылган ишин негиздей алууга көндүмдөрүн тереңдетүү менен билимдүү, жөндөмдүү, татыктуу келечек ээлерин даярдоо ишке ашат деген ойдомун» [8, 57-б.]. Бул мезгилде бюджетти түзүү, чыгымдарды пландаштыруу жана акылга сыярлык керектөө көндүмдөрүн өркүндөтүүчү практикалык иш-чаралар жана оюндар ишке ашырылышы мүмкүн. Орто мектеп: 5-7-класстар. Ушул куракта каржылык сабаттуулуктун татаал аспектилерин, мисалы, пайыздарды түшүнүү, инвестициялоо жана келишимдерди, бюджеттерди түзүү. Өспүрүмдөр: 15-18 жаш. Бул мезгилде каржылык чечимдер, насыя инструменттери, карыздарды башкаруу жана каржылык көз карандысыздыкка даярдануу талкууланышы мүмкүн. Ар бир курактык топто финансылык сабаттуулукту натыйжалуу окутууну камсыз кылуу үчүн окутуу методдорун жана материалдарын жаш курагына жана балдардын түшүнүгүнө ылайыкташтыруу маанилүү [9, 89-б.].

Ар тараптуу талдоо жүргүзүлүп, изилдөөнүн бардык этаптары сапаттуу иштелип чыккан. Эң негизги түшүнүктөр болуп экономиканы жакшы өздөштүрүү, бул жакшы ийгиликке, кирешеге, пайдага жетишүү болуп саналат деп эсептейм. Экономикалык окуу жайдын студенти каржы жөнүндө билгендерин билбеши керек, бирок анын чыныгы каржылык муктаждыктарына байланыштуу нерселерди билиши керек [6, 19-б.]. Дал ошондуктан мектеп окуучуларын финансылык сабаттуулукка үйрөтүүдө дагы бир маанилүү шарт болуп турмуштагы реалдуу кырдаалдарды чагылдырган жана тигил же бул кырдаалда өзүн кандай алып жүрүү зарылдыгын ачык көрсөткөн тапшырма-кейстердин милдеттүү түрдө болушу эсептелет [5, 104-б.].

Биздин изилдөөнүн жүрүшүндө биз бир катар маанилүү жыйынтыктарга жана статистикалык маалыматтарга көңүл бурдук, алар мектеп окуучуларын финансылык

сабаттуулукка окутуунун актуалдуулугун жана зарылдыгын баса белгилейт. Мисалы, Кыргызстандын окуучулары арасында жүргүзүлгөн сурамжылоого ылайык, алардын 80% жеке каржы жана акчаны башкаруу боюнча жетиштүү билимге ээ эмес. Мындан тышкары, статистика көрсөткөндөй, мектепте каржылык сабаттуулук боюнча билим алган чоң кишилердин каржылык туруктуулукка жетишүү жана келечекте өз каржыларын ийгиликтүү башкаруу мүмкүнчүлүгү жогору.

Корутунду. Акчага аң-сезимдүү мамиле кылуу-каржылык сабаттуулуктун булагы [5, 104-б.]. Окуучулар үчүн финансылык сабаттуулукту жогорулатуунун артыкчылыктары, каржылык сабаттуулук – эркиндиктин ачкычы: Каржы маселеси боюнча каржылык укугун билет. Актуалдуу гана каржылоого барат жана каржы кызматын тандай билет.

Адабияттар:

1. Булганина С.В., Сергеева А.А., Зубова А.Д., Большакова Ю.С. Анализ предпочтений клиентов кафе // Наука и бизнес: пути развития. – 2018. – № 12 (90). – С. 148-151.
2. Перова Т.В. Качество как средство повышения конкурентоспособности туристской организации // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика. Экология. – 2015. – № 3 (32). – С. 87-92.
3. Balashova E.S., Smolina N.A. Renovation of industrial objects and areas in the context of cross-cultural communication // Recent Trends in Science and Technology Management. – 2015. № 3. – С. 111-118.
4. Волкова Е.Н., Митицина Е.А. Обзор психологических исследований вандализма детей и подростков как основа проектирования программ профилактики в образовательной среде // Вестник Мининского университета. – 2020. – №3. – 6 с.
5. Мальцева С.М., Комарова А.Н., Строганов Д.А. К вопросу о светском и атеистическом в образовании // Современные исследования социальных проблем. – 2019. – Т. 11. № 4-3. – С. 104-108.
6. Строганов Д.А. Герметическая конгрегация как неформальное сообщество: институциональный аспект // Vita memoriae: история, память, идентичность: Сборник статей по материалам IV всероссийской научной конференции молодых ученых, студентов и учащихся МБОУ СОШ. – 2017. – С. 14-19.
7. Мальцева С.М., Строганов Д.А., Чегурова Е.А., Исаева И.Ю., Бобочкова Е.Ю. Философские аспекты формирования общества потребления // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. – 2020. – № 5 (47). – С. 166-171.
8. Аптокурова Ч.А. Кенже окуучунун ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүчү – кырдаалдык маселелер // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2022. – № 3 (58). – С. 51-58.
9. Харпер Эмили. Финансовая грамотность в школах: сравнительный анализ программ и методов обучения // Журнал Финансового образования и исследований. – 2022. – Том 12, № 1. – С. 89-104.
10. Смит Дженифер. Роль родителей в формировании финансовой грамотности у детей: исследование практик и влияния // Журнал Развития ребенка. – 2018, том 15, № 4. – С. 321-328.
11. Маклин Джеймс. Финансовая грамотность в современном образовании: вызовы и перспективы // Журнал современного образования. – 2021. – Том 18, №3. – С. 75-92.

Рецензиялаган:

Син Е.Е.,

педагогика илимдеринин доктору, профессор